

Umsögn um drög að reglugerð um þvingaða lyfjagjöf (28. gr. lögræðislaganna)

Skaðalögmál John Stewart Mill hefur gengt miklu hlutverki í vestrænni löggjöf þegar kemur að meðferð og vistun geðsjúkra síðustu aldir. Lögmálið hefur gert framkvæmdavaldi ríkisins, á forsendum laga, það kleift að beita frjálsa einstaklinga þvingun og valdi. Lögmálið hefur skilið eftir „op“ í lögum, hvort sem það eru sérlög um geðsjúka eða almenn löggjöf, þar sem velferðarkerfinu er heimilað að beita þvingun og valdi er kemur að vistun og meðferð einstaklinga. Slík þvingun og valdbeiting er alltaf ofbeldi í ítrasta skilningi orðsins og því fylgir því miður alltof oft enn meira ofbeldi og upplifað brot á mannhelgi. Það var eitt af meginmarkmiðum Alþingis árið 2015 með breytingum á lögræðislögum að lánmarka ofbeldi og mögulega lífsgæðaskerðinu sem leiðir af „löglegum“ þvingunum og valdbeitingu. Það var göfugt markmið en erfitt að vinna að með þá þversögn að veita „hjálp“ með nauðung undirliggjandi.

Stjórn Landssamtakanna Geðhjálp fagnar því að ráðist hafi verið í vinnu við endurskoðun á þvingunarúrræðum í tengslum við lögræðislögin en gerir umtalsverðar athugasemdir við niðurstöðuna. Þrátt fyrir að í þeirri tillögu að reglugerð, sem hér er til umsagnar, séu lagðar fram ýmsar úrbætur og skref í rétta átt, þá er áfram gert ráð fyrir valdbeitingu og þvingum sem er óásættanlegt að mati Geðhjálp.

Í 3. gr. reglugerðarinnar eru skilgreiningar sem eru góðra gjalda verðar og margar til bóta. Þar er hins vegar einnig ný skilgreining kynnt til leiks.

Bestu hagsmunir og vilji sjúklings: skulu metnir út frá læknisfræðilegu mati á nauðsynlegri meðferð og skal það mat jafnframt taka mið af því hvað sjúklingur hefði sjálfur ákveðið hefði hæfni hans til ákvarðanatöku haldist óskert, miðað við fyrri yfirlýsingar hans (eins og í fyrirframgerðri ákvarðanatöku) og samkvæmt því sem þeir sem þekkja hann best halda fram (eins og fyrirframákveðinn umboðsmaður eða persónulegur talsmaður).

Hingað til hefur læknisfræðilegt mat nær undantekningalaust „trompað“ allt annað þegar kemur að því að meta hvað sé notanda fyrir bestu. Í skilgreiningunni er sagt að hagsmunir notanda skuli metnir út frá læknisfræðilegu mati en *jafnframt* skal taka mið af því hvað notandinn sjálfur hefur ákveðið. Með þessu telur stjórn Geðhjálp að áfram muni læknisfræðilegt mat ráða þegar til kastanna kemur og að notandinn hafi einungis tillögurétt og málfrelsi en atkvæði hans telji ekki og því sé skilgreiningin og tillögð notkun hennar hálfgerð yfirlýsing og skilur eftir „op“ fyrir framkvæmdavaldið að haga útfærslu áfram eftir eigin höfði.

Í 10. og 11. gr. reglugerðarinnar eru settar girðingar sem vissulega eru veruleg bót fyrir þá einstaklinga sem eru í þeirri stöðu að fyrirhugað er að beita þá þvingunum. Í 11. gr. er þannig tiltekið að ákvörðun um þvingaða meðferð skuli einungis vera framkvæmd ef mat tveggja geðlækna liggja fyrir, að það sé borið undir sérfræðiteymi til samþykktar, kallað verði til persónulegs ráðgjafa, horft verði til fyrirframgefinnar ákvörðunartöku ef hún eigi við og leitað verði til umboðsmanns eða talsmanns sé hann til staðar. Þetta eru miklar umbætur á ferlinu og því ber að fagna. Hér er hins vegar aðeins hálf sagan sögð.

Í 12. gr. er að finna undanþágu ákvæði sem stjórn Geðhjálpur gerir athugasemd við. Þar segir:

Í neyðartilvikum þar sem neyðarástand skapast vegna yfirvofandi hættu á alvarlegum skaða, gagnvart sjúklingi eða öðrum, skal ákvörðun um þvingaða lyfjameðferð tekin af vakthafandi lækni, að eftirfarandi skilyrðum uppfylltum.

Skilyrðin eru tiltekin en síðan er setningunni „að því marki sem kostur er“ hnýtt við. Þrátt fyrir að tekið sé fram í lok greinarinnar að heimildin gildi í algjörum undantekningartilfellum þá er hún til staðar og það býður áfram upp á það „op“ sem fyrr hefur verið minnst á.

Í meginreglum sem koma fram í 4 gr. reglugerðarinnar eru einnig varnaglar slegnir og orð eins og: *Leitast skal við, mikilvægt er, ef beita þarf og eins fljótt og auðið er.* Spörin hræða og þess vegna gerir stjórn Geðhjálpur athugasemd við þessar heimildir til þess að gera undantekningar. Þau „op“ sem endurtekið eru skilin eftir hafa því miður þá tilhneigingu að vera nýtt um of og verða þannig að reglu.

Í 15. grein þar sem fjallar um „sérfræðiteymi“ er tilgreint í 5. lið greinarinnar að teymið geti hafnað beiðnum um fyrirframgerða ákvarðanatöku notanda. Jafnframt er teyminu gefið vald til að hafna fyrirfram skipun notanda á umboðsmanni. Hvers vegna þetta er talið nauðsynlegt er ekki ljóst. Með því að slá slíka varnagla er verið að gefa möguleika á að þvinga notanda í eitthvað sem hann kærir sig ekki um og gaf ekki samþykki sitt fyrir. Það getur varla talist valdeflandi að fela utanaðkomandi aðilum vald til þess að meta hvort ákvarðanir, sem teknar voru af sjálfráða manneskju, réttar eða ekki.

Stjórn Geðhjálpur skorar á stjórnvöld að ráðast í það tilraunaverkefni til t.d. þriggja ára að gera Ísland að fyrsta þvingunarlausu landinu í heiminum. Til þess að það megi gerast þarf að afleggja 28. gr. lögræðislaganna. Það þarf auk þess að ráðast í úttekt á geðheilbrigðiskerfinu og stórefla geðheilsugæslu. Geðdeildir eins og þær birtast okkur á Hringbraut, Akureyri og við Elliðavog eru minni frá liðnum tíma. Geðheilsugæslu á að sinna að nær öllu leyti úti í samfélaginu og það ætti að vera sjálfsögð mannréttindi að bjóða fólki upp á lyfjalausar deildir óski það þess. Innlagnir ættu að heyra til algjörra undantekninga en til þess að það megi takast þarf að ráðast í verkefnið án tafar og innleiða þessa sjálfsögðu réttarbót í íslenskt samfélag.

Að endingu áréttar stjórn Geðhjálpur eftirfarandi ályktun sem samþykkt var í kjölfar heimsóknarskýrslu Umboðsmanns Alþingis sl. haust og er hún hér meðfylgjandi.

Virðingarfyllst f.h. stjórnar Geðhjálpur

Héðinn Unnsteinsson, formaður

Ályktun frá landssamtökunum Geðhjálpar vegna heimsóknarskýrslu Umboðsmanns Alþingis

Með heimsóknarskýrslu Umboðsmanns Alþingis, sem er hluti af OPCAT-eftirliti með stöðum þar sem frelsissviptir dvelja, er það staðfest, sem Geðhjálpar o.fl. aðilar hafa ítrekað bent á, að mannréttindabrot eru framin á hverjum degi á einstaklingum með geðrænan vanda. Í skýrslu Umboðsmanns segir: „Ljóst er að fullnægjandi lagaheimildir eru ekki til staðar í íslenskri löggjöf til að taka ákvarðanir gagnvart frelsissviptum einstaklingum á geðheilbrigðisstofnunum sem geta falið í sér inngrip í réttindi sem varin eru í stjórnarskrá og mannréttindasáttmálum. Þótt sjúklingur sé frelsissviptur á grundvelli lögræðisлага eða dóms veitir það starfsmönnum geðheilbrigðisstofnanna ekki sjálfkrafa heimild til þess að skerða slík réttindi sjúklinga.“

Landssamtökin Geðhjálpar vilja áréttta að vart líður sá dagur á Íslandi að fólk með geðrænan vanda sé ekki frelsissvipt, svipt ákvörðunarrétti, nauðungarvastað og lyfjum sprautað í það með valdi og í framhaldinu síðan þvingað til að taka lyf. Samtökin hafa um árabil bent á að þessi mannréttindabrot séu framin í skjóli gildandi lögræðisлага þar sem túlkanir hafi verið þeim lögræðissvipta mjög í óhag. Vonir hafi verið bundnar við að með innleiðingu samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks, þar sem hvers kyns þvingun eða nauðung á grundvelli fötlunar er óheimil, myndu þessi mannréttindabrot taka enda. Umboðsmaður Alþingis hefur nú úrskurðað að lagaheimildir séu ekki fyrir hendi fyrir þeim þvingunum sem beitt er í dag.

Landssamtökin Geðhjálpar krefjast þess að stjórnvöld bregðist við án tafar í ljósi þeirra ábendinga, sem koma fram í skýrslu Umboðsmanns Alþingis, og endurskoði löggjöfina í samræmi við samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks. Það er hægt að læra af öðrum þjóðum eins og Írum sem nýlega endurskoðuðu lögin með þessum hætti. Þar eru farnar leiðir sem samræmast betur sjálfsögðum mannréttindum fólks á 21. öldinni.

Stjórn Landssamtakanna Geðhjálpar, 18. október 2019.